

بررسی بانک اطلاعاتی نمایه : قابلیت‌ها و کاستی‌ها

نغیسه دهقانپور

کارشناس کتابداری کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه صنعتی اصفهان

E-mail: dehghan@of.iut.ac.ir

چکیده

دسترسی به اطلاعاتی جامع و دقیق در کوتاهترین زمان ممکن موضوع مهمی است. در این بین کتابدار می‌تواند با استفاده از مهارت، دانش و تجربه خود کاربران را به بهترین وجه راهنمایی کند و در رسیدن به اهدافشان یاری رساند. از جمله منابع ارزشمند در فرآیند پژوهش نشریات ادواری است که به دلیل ارزش اطلاعاتی و روزآمد بودن محتوا همواره مورد توجه محققان و پژوهشگران بوده و هست. بانک اطلاعاتی نمایه ابزاری است که امکان انتقال اطلاعات را از طریق دسترسی به فهرست مقالات فارسی همراه با متن کامل آنها فراهم می‌کند. نمایه نرم‌افزاری است که موسسه فرهنگی و اطلاع‌رسانی نمایه با حمایت دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور در آن به گردآوری و نمایه‌سازی مقالات روزنامه‌ها و نشریات علمی-فرهنگی پرداخته و با انتشار نسخه چاپی و الکترونیکی مجله نمایه و ایجاد شبکه فعال سعی در مرتفع کردن نیازهای کاربران دارد. در این مقاله ابتدا با قابلیت‌ها و کاستی‌های این برنامه آشنا شده و سپس پیشنهاداتی در راستای عملکرد بهتر برنامه ارائه خواهد شد.

کلیدواژه‌ها: بانک اطلاعاتی نمایه، پایگاه اطلاعاتی، بازیابی اطلاعات، نشریات

مقدمه

دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور با جمع‌آوری و پردازش مقالات روزنامه‌ها و نشریات علمی-فرهنگی و انتشار نسخه چاپی و الکترونیکی مجله نمایه و با ایجاد شبکه‌ای فعال، بخش عمده‌ای از نیازهای روزنامه‌نگاران، پژوهشگران و نهادهای علمی-فرهنگی را در یافتن منابع اطلاعاتی مورد نظر تحقق بخشیده است. نمایه با نگرشی تخصصی (کتابشناختی) بر نشریات جاری علمی-فرهنگی به ذخیره و نشر اطلاعات می‌پردازد و دارای اهداف زیر است:

- اطلاع‌رسانی در جهت تحقق فعالیت‌های پژوهشی و برنامه‌ریزی
- انتشار فهرست‌های موضوعی از نشریات علمی-فرهنگی

نشریات علمی و فرهنگی در نمایه بر حسب ترکیبی از تقسیم‌گسترده موضوعی و روش‌فبائی درون آن و براساس طرح طبقه‌بندی دهدهی دیوئی تنظیم شده است. (از کل به جزء) حال به تفصیل به شرح و توصیف نسخه چاپی و الکترونیکی نمایه می‌پردازیم:

نسخه چاپی

شکل چاپی مجله نمایه از سال ۱۳۷۰ که جمع‌آوری و پردازش مقالات مندرج در روزنامه‌ها و نشریات علمی و فرهنگی را مورد توجه قرار داد، فصل مشترکی بین محتوای مطبوعات و علوم اطلاع‌رسانی پدید آورد. این نشریه که به صورت ماهانه چاپ می‌شود، نحوه ورود و جستجو در اطلاعات هر شماره را با راهنمای بازیابی ابتدای هر بخش مشخص کرده است:

- راهنمای موضوعی مقاله ها بر اساس رده بندی دیوئی و شماره مقاله
- راهنمای موضوعی مقاله ها به ترتیب الفبا و شماره مقاله
- نمایه موضوعی مقاله ها
- نمایه نقد آثار
- نمایه گفتگو
- نمایه پدیدآورندگان مقالات ، گفتگوها و نقد آثار
- راهنمای مجله ها و روزنامه های همان ماه

در واقع نسخه چاپی به عنوان یک منبع مرجع ردیف دوم عمل کرده و آدرس نشریات حاوی مقالات را به صورت دقیق نشان می دهد. محققان می توانند با پر کردن فرم درخواست ، مقاله مورد نظر خود را با پرداخت هزینه آن دریافت کنند.

نسخه الکترونیکی

با تولید و انتشار نسل اول لوحهای فشرده در اواخر دهه ۱۹۸۰ برای انتقال اطلاعات از روی کاغذ به لوحهای فشرده گرایش روزافزونی وجود دارد. این گرایش معلول قابلیت‌های بی چون و چرای فناوری جدید بر روشهای چاپی است . لوح فشرده نمایه بر پایه چنین فناوری استوار است و در هر شماره ماهانه حدود ۶۰۰۰ مقاله ، گزارش ، نقد و بررسی و گفتگو معال ۲۵۰۰۰ صفحه در قطع رحلی می باشد.

حاصل ضبط دیجیتال نشریات ادواری لوح فشرده نمایه در هر سال حدود ۳۰۰۰۰۰ صفحه قطع رحلی برابر با ۶۰۰۰۰۰ صفحه قطع وزیری ، قابل جستجو در اقلام مقاله شناسی پدیدآورنده ، موضوع ، عنوان مقاله و نشریه است.

این تعداد صفحه با ۳۰۰۰ جلد کتاب ۲۰۰ صفحه ای کاملاً روزآمد برابر است که اگر سرعت و دقت بازیابی مندرجات نسخه الکترونیکی و تفاوت آن را با نسخه چاپی در نظر آوریم عملاً بر تواناییهای کتابخانه ها و مراکز تحقیق و پژوهش و اطلاع رسانی به طور چشمگیری می افزاید. با این اوصاف لوح فشرده نمایه کتابخانه ای است که هر ماه منتشر شده و به مثابه حافظه جمعی مطبوعات تلقی می شود.

این سیستم مکانیزه از شماره ۲۹ مجله نمایه آغاز به کار کرد. اولین لوح در اواخر سال ۱۳۷۶ به بازار آمد که امکان دسترسی به متن مقالات را فراهم می کرد. در ابتدا که برنامه بدون قفل سخت افزاری ارائه می شد، کتابخانه ها و مراکز علمی و تحقیقاتی می توانستند آن را تکثیر و استفاده کنند، اما از آنجا که باید منافع تهیه کنندگان این بانک اطلاعاتی همچون سایر نرم افزارهای رایانه ای تأمین می شد از شماره ۸۵ (ابتدای سال ۱۳۷۸) به بعد این برنامه دارای قفل سخت افزاری شد و نوع برنامه نیز تغییر کرد و با امکانات بیشتری طراحی شد.

با ورود به برنامه نمایه قسمتهای زیر قابل مشاهده است :

• فهرست

فهرست مجلات نمایه به ترتیب تاریخ انتشار از نمایه شماره ۷۳ فروردین ۱۳۷۷ آغاز شده است و چهار پارامتر عنوان ، موضوع ، پدیدآورنده و نشریه قابل جستجو هستند که همگی این فهرستها به صورت الفبائی حرف به حرف تنظیم شده اند. اطلاعات کتابشناختی هر مقاله شامل عنوان مقاله ، عنوان مجله ، شماره مجله ، تاریخ نشر و شماره صفحه مجله است . بر روی هر یک از عناوین مقالات که کلیک شود متن کامل آن ظاهر خواهد شد که به راحتی قابل ذخیره یا چاپ شدن است.

- جستجو

فیلدهای این قسمت علاوه بر پارامترهای موجود در فهرست ، امکان جستجو در متن را نیز دارد . ضمن اینکه با عملگرهای بولین امکان کنترل بر روی محدوده جستجو وجود دارد.

- راهنمای نشریات

از لیست الفبائی نشریات در این قسمت هر موردی که انتخاب شود اطلاعاتی راجع به نشریه به ما می دهد که عبارتند از:

صاحب امتیاز ، مدیر مسؤول ، سر دبیر ، تلفن ، نمابر ، نشانی و زمینه فعالیت نشریه که برای مکاتبه با نشریات و برقراری اشتراک بسیار کمک کننده است.

- تنظیمات نصب
در این قسمت لیست شماره های نصب شده همراه با سه قسمت نصب شماره جدید ، حذف شماره منتخب و باز سازی فایلها دیده می شود.

- راهنما
راهنمایی کلی برای استفاده از برنامه به شکل توضیح علائم به کار رفته است .

قابلیتهای بانک نمایه

- ۱) بهترین استفاده ای که این بانک دارد این است که باعث جلوگیری از اشغال فضا توسط نشریات بی شماری می شود که در عصر انفجار اطلاعات روز به روز در حال افزایش هستند و کتابداران با مشکل نگهداری و حفاظت آنها مواجهند.
- ۲) باعث تسریع در بازیابی مقالات از طریق شناسه های مختلف می شود.
- ۳) چاپ متن مقالات و یا ذخیره آن روی دیسکت و یا لوح فشرده و قابلیت انتقال رایانه ای از محسنتات آن است.
- ۴) دستیابی به جدید ترین اطلاعات مرتبط در رشته های مختلف را امکانپذیر می کند.
- ۵) مشکل ارتباط و مکاتبه با نشریات از طریق قسمت راهنمای نشریات به راحتی برطرف می شود.

کاستیهای بانک نمایه

- ۱) همه نشریات داخل کشور را در بر نمی گیرد.
- ۲) امکان چاپ یک قسمت خاص از صفحه وجود ندارد.
- ۳) جستجو از طریق موضوعات کاری مشکل است، زیرا اکثر افراد نمی دانند که هر کلید واژه ای نمی تواند موضوع قرار گیرد و در این قسمت از ارجاع هم استفاده نشده است .

۴) در قسمت چاپ مقالات هم به دلیل اسکن شدن تصاویر امکان دخل و تصرف و تغییر خطوط در متن وجود ندارد و چاپ متن به یک صورت انجام می پذیرد.

۵) انتخاب همزمان چند شماره از لوحهای فشرده امکانپذیر نیست و از طرفی فعال و یا غیر فعال کردن تک تک لوحهای فشرده وقت زیادی تلف می کند.

۶) در حین انجام جستجو اگر کاربر بخواهد از ادامه کار انصراف دهد ممکن نیست، بلکه باید صبر کند تا عملیات جستجو به طور کامل انجام شود. (این اشکال در دو فهرست عنوان و پدیدآور ملموستر است) .

۷) هر چند ظاهراً امکان چاپ عناوین و نویسندگان مقالات در نظر گرفته شده ، اما در هیچ کجای برنامه اشاره ای به آن نشده است . (حتی می توان لیست مقالات بازبایی شده در موضوعی خاص را با همه مشخصات کتابشناختی آن به راحتی ذخیره و یا چاپ کرد).

۸) اشکالات فنی برنامه نیز بعد دیگری از مسأله است . به عنوان نمونه به چند مورد از آنها می پردازیم :

- اگر از حالت سرویس دهنده / سرویس گیرنده (server/client) استفاده شود، ابتدا باید هر یک از لوحهای فشرده را روی کامپیوتر سرویس دهنده ذخیره و سپس تک تک آنها را جداگانه روی سرویس گیرنده ها نصب کرد و این کار موجب اشغال حجم زیادی از حافظه در هر دو محل می شود.
- کامپیوتر سرویس دهنده برای پاسخگویی به سرویس گیرنده ها حتماً باید Log in شود که در مواردیکه دور از دسترس باشد و مسائلی چون قطعی برق به وجود آید برای سرویس گیرنده ها مشکل ایجاد خواهد شد .
- برنامه نمایه که باز می شود تمامی صفحه را اشغال می کند و نوار وظیفه (task bar) پنهان می شود. (البته راهکار برای ظاهر کردن آن وجود دارد اما عملاً کار را با مشکل مواجه می کند) .

پیشنهادات

- ۱) وارد کردن تمامی نشریات با درجه علمی - پژوهشی و علمی- ترویجی در لیست مجلات نمایه
- ۲) قرار دادن راهنمائیهای بیشتر در مورد نحوه جستجو ، چاپ و...
- ۳) دقت بیشتر در ورود تاریخ نشر مجلات
- ۴) گذاشتن امکان ساخت پوشه در برنامه نمایه برای ریختن نتایج جستجو در آن (برای انجام این عمل ناچاریم از محیط نمایه خارج شویم) .
- ۵) قرار دادن امکان ذخیره عناوین مقالات منتخب
- ۶) امکان گذاشتن اسم دلخواه بر روی فایلها در هنگام ذخیره سازی (به طور پیش فرض خود برنامه ، فایلها را با شماره نمایه ذخیره می کند).

نتیجه گیری

با توجه به مسائل و مشکلاتی که در بخش نشریات کتابخانه ها وجود دارد اهمیت این بانک اطلاعاتی مشخص میشود. نمایه رسانه ای مناسب برای نگهداری مقالات نشریات است که کتابخانه ها می توانند از آن چه به صورت متنهای مقالات درخواستی و چه به صورت خدمات ارجاعی (بازبایی مقاله در شماره خاصی از نشریه) استفاده کنند. از طرفی در وقت کاربران صرفه جوئی شده و خیلی راحتتر و سریعتر به نتیجه می رسند. در داخل کشور علاوه بر بانک اطلاعاتی نمایه در حوزه فهرستنویسی و نمایه سازی نشریات ادواری سایر سازمانها و دانشگاهها نیز تا حدودی کار کرده اند. به عنوان مثال می توان به سازمانهای زیر اشاره کرد :

- مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران (www.irandoc.ac.ir)
- کتابخانه منطقه ای علوم و تکنولوژی دانشگاه شیراز (www.srlst.com)
- سایت مگیران (magiran) از شرکت نرم افزاری آفتاب (www.magiran.com)
- سایت کتابخانه مجلس شورای اسلامی (www.majlislib.com)
- مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (www.sid.ir)

و دهها نمونه دیگر که در این جا مجالی برای پرداختن به آنها نیست و هر یک تحقیق و تفحصی جداگانه طلب می کند. غرض آنکه یک کتابدار بایستی به تمامی راهکارهای پاسخگویی به مراجعین خود واقف باشد و بسته به نوع درخواست

مراجعه کننده پاسخی جامع و مانع ارائه کند . البته بدیهی است که اگر کار بر روی نشریات ادواری به صورت متمرکز و توسط یک نهاد انجام شود در بسیاری از هزینه ها صرفه جویی شده ، از دوباره کاری جلوگیری می شود و از همه مهمتر کاربران دچار سردرگمی نخواهند شد. نکته بسیار مهمی که باید به آن توجه داشت این است که پدیدآورندگان نباید با ایجاد هر یک از این منابع (سایتها ، بانکهای اطلاعاتی و ...) آن را به حال خود رها کنند، بلکه باید با نظرخواهی از کاربران و استفاده از تکنولوژیهای برتر در ارتقاء برنامه های خود کوشا باشند.

فهرست منابع و مآخذ

۱. رنجبری ، صفر علی . " ارزیابی بانک اطلاعاتی نمایه (لوح فشرده نمایه) بانک اطلاعات متن مقالات نشریات ادواری فارسی". علوم اطلاع رسانی (پاییز و زمستان ۸۲): ۳۰-۳۳ .
۲. معین فر ، مهدی . " با مجله نمایه از نسخه چاپی تا شبکه اطلاع رسانی". فصلنامه پیام کتابخانه (بهار ۷۵) : ۶- ۱۰ .
۳. نمایه ، شماره ۱۷۶ (اسفند ۱۳۸۴).
۴. www.namaye.net